

ГО «ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНУ»
АСОЦІАЦІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

ПОРАДНИК МАЙСТРАМ НАРОДНИХ ПРОМИСЛІВ

ХАРКІВ, 2016

Видання здійснено за підтримки Програми соціальних інвестицій Компанії «Шелл» в рамках реалізації проекту громадської організації «Інститут соціальної політики регіону» «Підтримка підприємницьких ініціатив сільських мешканців у сфері зеленого туризму».

Порадник майстрам народних промислів: / О. В. Кулініч, І. Г. Кондакова. – Х. : Інститут соціальної політики регіону, 2016. – 48 с.

У збірці узагальнено теоретичні та практичні здобутки з історії народного декоративно-ужиткового мистецтва на Харківщині, рекомендації щодо виробництва, просування та реалізації виробів майстрів народних промислів.

Видання призначене для науковців і практиків в галузі туризму, працівників органів публічної влади, активістів громадських організацій та всіх, хто має бажання започаткувати власну справу у сільській місцевості.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
СУВЕНІР ЯК ВТІЛЕННЯ БРЕНДУ ТЕРИТОРІЇ.....	5
УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПРОМИСЛИ.....	12
НАРИСИ З ІСТОРІЇ РЕМЕСЕЛ НА СЛОБОЖАНСЬКІЙ УКРАЇНІ.....	20
ПОРАДИ ПОЧАТКІВЦЯМ.....	25
Як виділитися на тлі інших продавців ручних виробів.....	30
Поради щодо поліпшення інтернет-сторінки товару.....	32
Рекомендації щодо фотографування виробів.....	33
ЯК ПРОДАВАТИ ТОВАРИ РУЧНОЇ РОБОТИ ЗА КОРДОНОМ.....	34
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГЛАМЕНТУВАННЯ.....	37
ДОДАТКИ.....	38
Корисні ресурси.....	38
Інтернет майданчики для продажу власних виробів.....	44
Магазини в м. Харків.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47

ВСТУП

У 70-х роках минулого століття в Європі став популярним досить нестандартний вид відпочинку – сільський туризм. Мешканці мегаполісів, які стомилися від стрімкого руху сучасного життя, почали знаходити особливу принадність у відпочинку, що передбачав огляд мальовничих сільських пейзажів та знаходження в атмосфері традиційного селянського укладу життя. Ця тенденція підсилилася на межі тисячоліття – по-перше, європейський споживач переситився традиційними «пляжними» видами відпочинку, а по-друге, в усьому світі зріс інтерес до всього «екологічно чистого», у тому числі й дозвілля. Зелений туризм із чистим повітрям, здоровою їжею й фольк-колеритом ідеально задовольнив запити публіки. На зміну трьом «S» – Sun-Sea-Sand (сонце – море – пісок) приходять три «L» – Landscape- Leisure-Lore (пейзаж – дозвілля – традиції).

Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід, сільський зелений туризм є одним з перспективних напрямків, який може сприяти комплексному вирішенню соціально-економічних проблем сільського населення. Зелений туризм створює можливості для городян недорогого відпочинку та оздоровлення. Діяльність у сфері зеленого туризму доступна тим категоріям сільських жителів, яким важко знайти місце на традиційному ринку праці – людям похилого віку, особам з фізичними обмеженнями, жінкам, молоді.

З іншого боку, людей, які воліють відпочити у сільській місцевості цікавить не тільки єднання з природою, чисте повітря, екологічно чисті продукти харчування, але й можливість придбати автентичні сувенірні вироби.

Саме тому створення додаткових можливостей для майстрів народного декоративно-ужиткового мистецтва було одним із завдань проекту громадської організації «Інститут соціальної політики регіону» «Підтримка підприємницьких ініціатив сільських мешканців у сфері зеленого туризму», який реалізовувався за підтримки Програми соціальних інвестицій компанії «Шелл».

Проект спрямований на забезпечення зайнятості і зростання доходів мешканців Балаклійського, Барвінківського, Ізюмського та інших районів Харківської області шляхом:

- розробки інноваційних туристичних маршрутів, які передбачають відвідування унікальних природних і культурних об'єктів, зібраних предметів народного побуту та ін.
- сприяння створенню агросадиб, які забезпечують проживання, харчування та дозвілля відпочиваючих;
- підтримки проведення різноманітних етнографічних свят, ярмарків, фестивалів тощо;
- популяризації майстрів народного мистецтва.

СУВЕНІР ЯК ВТІЛЕННЯ БРЕНДУ ТЕРИТОРІЇ

Подорожі – це дуже приємний спосіб проведення вільного часу. Ці моменти, проведені поза домом, хочеться продовжити, як можна довше (принаймні в пам'яті). Один із таких способів - це захопити фрагменти відвідуваних місць для власного будинку. У цьому допомагає збір сувенірів.

Сувенір (від фр. *Souvenir* - спогад, пам'ять) - це предмет, призначений нагадувати про щось, наприклад, про відвідування деяких місць або заходів. Відповідно, сувеніри мають нести колорит місця, в якому вони були зроблені і придбані.

Мотиви покупки і вільної витрати грошей досить сильні під час подорожей, тому індустрія сувенірного бізнесу є однією з важливих складових туризму. Не тільки кожна приймаюча туриста країна, а й окремі туристичні регіони (райони та міста) прагнуть створити в достатній кількості доступний, різноманітний, оригінальний сувенірний продукт, який би залишав приємне враження під час та після їх відвідування.

Кожен сувенір повинен виконувати пізнавальну, рекламну, асоціативну, психологічну та інші функції, тому вимоги до сувенірної продукції особливі.

Регіон, який приймає туристів, повинен пропонувати їм широкий асортимент сувенірів, виконаних фабричним або кустарним способом

місцевими майстрами і ремісниками. Однак слід пам'ятати, що пам'ятний сувенір, виготовлений не в країні відвідування, а в іншій, втрачає для туриста свою значимість і сприймається як підробка.

Сувеніром може бути, як магнітик, значок, листівка, так і предмет одягу, посуд або кулінарний виріб. Можливі види сувенірної продукції наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1

Види сувенірної продукції

Види сувенірів	Приклади
Дрібні предмети колекціонування	Магніти, значки, вимпели, сувенірні ложки, дзвіночки
Поліграфічні сувеніри	Листівки, календарі, альбоми, постери
Предмети для оздоблення території	Ландшафтні дрібниці, сільськогосподарські знаряддя
Предмети для оздоблення приміщень	Ковдри, килимки, картини, бра, годинники, статуетки, обереги, віники, новорічні прикраси
Гастрономічні сувеніри	Чай, мед, солодоші, алкогольні напої, м'ясні та молочні вироби, особливі сорти овочів і фруктів та інші продукти харчування
Рослинні сувеніри	Саджанці (насіння) квітів, садових та городніх рослин
Посуд	Кахлі, горщики, тарілки, чашки, вази
Предмети одягу	Вишиванки, головні убори, взуття
Іграшки	Свистунці, кукли-мотанки
Прикраси	Буси, кулони, браслети, перстні
Предмети побуту	Мило, декоративні свічки, вироби з лози

Сувенірні вироби декоративно-ужиткових народних промислів є до того ж важливим елементом іміджу країни і прекрасним способом просувати її на міжнародному рівні. Тому актуалізуються необхідність відродження народних ремесел і промислів.

Безумовно, сувенірна продукція як складова маркетингу просування території, виступає предметом брендингу в туризмі, а сувенір – візуальним носієм ідентифікації чітко визначеної туристичної дестинації.

У звичному розумінні бренд викликає у споживача низку асоціацій і пов'язується з певними вигодами.

Ринок сувенірної продукції в Україні ще дуже молодий і перебуває на стадії становлення. Інфраструктура продажу сувенірної продукції

сформована, проте, представлений асортимент не розширюється і недостатньо задовольняє зростаючі потреби.

Слід звернути увагу ще на одну тенденцію. На сьогоднішній день все більшу популярність набирає тренд «зроби сам» (англійський аналог «Do It Yourself» – DIY). Пояснити такий сплеск попиту на товар, зроблений своїми руками, можна одним способом: не кожен володіє бажанням і навичками, щоб виготовити щось самостійно, але цілком здатний заслужено оплатити працю майстра. Це і відкриває досить широкі перспективи для розвитку малого бізнесу, побудованого на самодіяльному виробництві і таланті до рукоділля.

Відповідно, особливу роль набуває необхідність забезпечення партнерства виробників сувенірної продукції, суб'єктів вітчизняної туристичної діяльності та держави, як найбільш зацікавленого суб'єкта туристичної просування території.

З метою виявлення асоціативних сувенірних уподобань туристів, які подорожують Україною, А. Гаврилюком та К. Данником, авторами статті «Сувенірний брендинг в Україні як маркетинговий інструмент етнотуристичної промоції території», було проведено експертне соціологічне опитування на тему «Туристичний сувенірний брендинг в Україні» серед громадян віком від 17 до 30 років. За його результатами було виявлено, що близько 93% опитаних намагаються після кожної подорожі привезти додому сувенір. Туристи студентського віку (70% опитаних) цікавляться переважно (62%) сувенірними дрібничками (магнітами, брелоками, наліпками, значками тощо); етноодягом (8%); гастрономічними сувенірами (10%), ужитковими товарами (7%) та етноприкрасами (13%). Респонденти середньої вікової категорії (від 23 до 27 років, що складають 18% опитаних) – надають перевагу ужитковим товарам (32%); етноприкрасам (28%); етноодягу (24%) і лише (16%) сувенірним дрібничкам. Туристи середньої вікової категорії віком від 24 до 30 років (становлять 12% опитаних) серед сувенірів найчастіше купують етноприкраси (29%); етноодяг (28%), сувенірні дрібнички (22%) та найменше цікавляться гастрономічними сувенірами (21%). Підсумовуючи результати даного дослідження можна зазначити, що максимально затребуваними, дешевими та негроміздкими сувенірами, які в нашій країні користуються попитом вітчизняних туристів, є сувенірні дрібнички. До пріоритетних сувенірів можна віднести: етноприкраси, сувеніри ужиткового використання та етноодяг.

Отримані результати показали, що:

- м. Київ асоціюється, перш за все, з «Київським тортом» та цукерками «Вечірній Київ»;
- Львівщина – з шоколадом, кавою, етноодягом, левами;
- Закарпаття – з дерев'яними, хутряними та вовняними виробами, етноприкрасами з дерева та глини, карпатським чаєм та милом;

- Івано-Франківщина – з писанками, гуцульським одягом і прикрасами, музичними інструментами, кованими, вовняними, дерев'яними виробами;

- Одещина – з сувенірами морської тематики: магнітами, брелоками, капітанськими кашкетами, матросками тощо;

- Чернігівщина з – медом, грибами, дерев'яними булавами;

- Дніпропетровщина – з дерев'яними та металевими сувенірами із зображенням петриківського розпису.

З чим же асоціюється Харківщина?

Сувенірну продукцію, яка реалізується на Харківщині, можна умовно поділити на традиційні українські сувеніри та сувеніри зі символікою м. Харків та Харківської області.

До *традиційних українських сувенірів* належать писанки, дерев'яні булавки, ляльки у національному вбранні, предмети традиційного вжитку – рушники, глиняні глечики, козацькі куманці тощо. При тому, що потенційний турист має досить широкий вибір такої продукції, вона не є унікальною – подібні сувеніри можна знайти у багатьох містах України. Найчастіше, їх «шмапнує» одна компанія, і продаються, наприклад, однотипні набори філіжанок «Харків» – на Харківщині, «Полтава» – на Полтавщині й т. п.

До сувенірів зі *символікою міста* належать ті, на яких зображено історичні пам'ятки Харкова. Особливу увагу виробників сувенірів привернули такі символи нашого міста, як будівлі Держпрому та Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, дзвіниця

Успенського собору, Покровський монастир, Благовіщенський собор, Дзеркальний струмінь, пам'ятники Т.Г. Шевченку, козаку Харькові, закоханим. Традиційним попитом користуються дерев'яні туристичні марки, що вже запатентовані в Україні та розповсюджуються за усталеною схемою.

Але при цьому місто Харків (в меншій мірі) та Харківська область (в більшій мірі), – взагалі регіон не мають унікальних сувенірів, які можна придбати лише тут, за якими туристам слід спеціально приїхати на Харківщину.

В статті «Харківські меморабілії: сувенірна продукція міста напередодні ЄВРО-2012» І. Посохов, як приклад, наводить унікальні сувеніри деяких міст Європи: пивні кружки у Мюнхені (зв'язок з фестивалем Oktoberfest), театральні маски у Венеції (зв'язок із Венеційським карнавалом), дерев'яні черевики (кломпи) у Голландії, класичні шкіряні вироби Флоренції, берестяні вироби у Новгороді тощо. На жаль, Харків не може похвалитися такими речами. Тривалий час символами міста були вироби його промислових підприємств. Трактори «ХТЗ», фотоапарати «ФЕД», велосипеди, електробритви, автомати газованої води та інші вироби, які виготовлялися у великій кількості, часто мали у назві слово «Харків» і реалізовувалися на великій території, нагадуючи про наше місто багатьом людям.

Не тільки Харківському регіону, а й іншим містам та областям України необхідно вибудовувати ідентифікацію й «обличчя регіону» (образ) серед туристів. Часто-густо ставлячи Львів за приклад успішного на території України формату розвитку дестинації, експерти забувають про дві речі. По-перше, розуміння важливості розвивати туризм й робити «ставки» на економічні перспективи й дивіденти від розвитку галузі прийшло львів'янам років зо 10-15 тому. Більшість же регіонів України – лише на початку цього шляху. Тож абсолютно неправильно і непрофесійно порівнювати регіони, що різняться за ступенем туристичного розвитку та туристичного надбання. По-друге, навіть той самий Львів не має яскравого сувенірного бренду. Дійсно, місто асоціюється у туристів з кавою, солодощами, фестивалями. Але єдиного сувеніру, який би характеризував Львівщину, який би купляли абсолютно всі туристи, як наприклад нідерландські черевики із загнутими доверху носами, немає.

До речі, одна з широко представлених в магазинах Львова шоколадна продукція виготовляється у... Харкові. Придбавши гастрономічний сувенір «Чоколядка на згадку «Вуличками Львова»» із зображенням добре відомої туристами львівської площі Ринок, можна виявити, що місце її виготовлення – це Харків, й меншим шрифтом на звороті шоколадки прочитати адресу потужностей однієї з харківських кондитерських.

Харківщина, володіючи надбанням стародавніх пам'яток, природних і культурних об'єктів, може стати хоч й не столицею українського туризму, але регіоном, який цікавий для мульти-туристів: туристів різних

національностей, туристів різного віку, туристів різних прошарків, туристів з різними самками. Тому розробляючи брендову айдентичку регіону, необхідно одразу враховувати і сувенірний бренд та обирати власні унікальні види сувенірної продукції, які б викликали стійкі асоціації саме з нашими містом та областю і були б масовими. Очевидно, для цього слід об'єднати зусилля ремісників, істориків, культурологів. Враховуючи, що Харків має потужні мистецькі школи та традиції, імідж студентського міста, є надія, що таку специфіку Харківщина знайде, розвиваючи сучасне мистецтво.

Тому для розвитку туризму на Харківщині доцільно визначити, що може бути «родзинкою» кожного району, розробити концепт-ідеї сувенірів, притаманних тому чи іншому району області та сприяти їх виробництву та реалізації. Можлива тематика сувенірів на прикладі Харківської області наведена у Таблиці 2.

Таблиця 2

Можлива тематика сувенірів на прикладі Харківської області

Тематика сувенірної продукції	Приклади
Вироби, пов'язані з офіційними символами території (прапор, стяг, герб або їх окремі елементи)	Магніти, вимпели із зображенням офіційного гербу, наприклад, статуетка «Ріг достатку (м. Харків)
Сувеніри, пов'язані з певними подіями або заходами	Сюжетні вироби на тему «Весілля в Малинівці»
Сувеніри, пов'язані з реальними людьми, які проживали у даній місцевості, або вигаданими (легендарними) персонажами	Магніти-картини із репродукціями Г. Серебрякової (Харківський р-н), копія листа запорожців з картини І. Рєпіна (м. Чугуїв), мандрівна торба Г. Сковороди (Харківський, Золочівський р-ни), фігурка козака Барвінка (Барвінківський р-н)
Сувеніри, пов'язані з традиційними народними ремеслами	Вироби з лози (Лозівський р-н), гончарні вироби (Валківський р-н), вироби з соломи (Ізюмський р-н)
Сувеніри, пов'язані з природними, історичними та архітектурними пам'ятками	Фігурки скіфо-половецьких «баб» (м. Ізюм)
Сувеніри, пов'язані з гастрономічно-промисловою культурою	Яблука (Краснокутський р-н), полуниця, гриби (Ізюмський р-н), пастила та трав'яні чаї (Дворічанський р-н), виноград (Чугуївський р-н), згущене молоко (м. Купянськ)

Незважаючи на багату історію та значний туристичний потенціал, Харківщина стикається з низкою проблем, серед яких найголовнішою є відносно обмежена пропозиція сувенірної продукції.

Зазначимо, що термін «пропозиція» включає в себе не лише спектр сувенірної продукції, й умови, в яких сувеніри продаються. На Харківщині є і малі підприємства, і багацько окремих митців, які, хоч і виробляють сувенірну продукцію, але фактично не співпрацюють один з одним.

Ще одна проблема полягає в тому, що деякі майстри здають всю свою продукцію *до сувенірних магазинів* (ця продукція фактично повністю втрачає зв'язок з автором) або продають її на саморобних, погано оформлених столах.

У багатьох туристів, особливо іноземних, які звикли, щоб сувенір був підписаний, датований автором, або мав супровідну документацію, може сформуватися думка про те, що в Україні нема майстрів народних промислів тощо.

Заслугує особливої уваги і такий елемент, як упаковка сувенірів. Адже упаковка сувеніра формує її якість та цінність, також захищає сувенір від можливості бути зламаним чи ушкодженим. Багато туристів також зберігають упаковку разом з сувеніром. Отже, упаковка сама по собі може розглядатися як сувенір, тому що вона також представляє країну або місце туристичного відвідування. Знову постає питання справжності, автентичності сувенірної продукції, що можуть забезпечити далеко не всі майстри чи крамниці регіону. Справжність сувенірів може слугувати визначальним чинником, що спонукає туристів до купівлі. Як правило, туристи надають перевагу тим символічним товарам, виробленим місцевими жителями. Більшість туристів готові заплатити саме за автентичний та якісний сувенір! Найкращим доказом справжності сувеніра є можливість для туриста долучитися до процесу його створення. Мандрівники більше схильні купити сувенір, який створили власноруч або ж за процесом створення якого спостерігали.

Кожна приймаюча туриста країна, прагне створити в достатній кількості доступний, різноманітний, оригінальний сувенірний продукт, який би залишав приємний спогад про туристичну локацію. Ручна робота і те, що зроблено на фабриці (магніти, брелоки тощо) – все має бути. Адже хтось хоче купити магнітик за десять гривень, а комусь потрібна таріль ручної роботи чи різьблений кухоль, який коштує сто п'ятдесят гривень.

У туристів також повинна бути можливість придбати сувеніри у безпосередній близькості від історичних місць. На жаль, поки що поряд з більшістю популярних туристичних об'єктів і маршрутів Харківщини немає жодного кіоску / лотку / вітрини з сувенірною продукцією. Наприклад, в Туреччині, Єгипті всі екскурсії безпосередньо пов'язані з сувенірними крамницями. Всіх везуть на екскурсію і обов'язково заводять до Центру золота, шкіргалантереї, текстилю тощо. Це, як би,

все само собою зрозуміло. Звичайно, організатори екскурсій отримують за це свій відсоток. Але, що заважає екскурсоводу проводячи екскурсію музеєм, іншим історичним місцем, розповісти і про ті місця, де можна придбати вироби ручної роботи, народного промислу чи привезти туристів до вашої творчої майстерні, гуртка. За попереднім моніторингом з цього питання, харківські екскурсоводи готові в такий спосіб урізноманітнювати традиційні екскурсії областю.

На сучасному етапі не слід цуратися закордонного досвіду. Основна маса сувенірних крамниць європейських міст знаходиться саме на центральних вулицях, там, де їх, безсумнівно, знайдуть. У багатьох містах взагалі створені цілі туристичні сувенірні квартали для комфортної, зручної реалізації продукції. Музеї міста, так само як і в інших європейських містах, повинні стати центрами продажу сувенірної продукції. Особливо важливим, щоб інформаційні матеріали про Харківщину і місцеві сувеніри були доступними для туристів. Це допоможе туристам ідентифікувати себе з тим місцем, в якому вони опинилися, сформувати уявлення про історію Харківщини, спонукатиме їх до купівлі сувенірів на згадку про свою поїздку.

За словами Т. Лагунової, очільниці сувенірної крамниці у м. Харків «Українська майстерня», всіх без виключення туристів, які звертаються до її крамниці, цікавлять традиційні українські сувеніри (писанки, дерев'яні булавки, ляльки у національних костюмах, рушники, глиняні глечики, козацькі куманці, різноманітні народні обереги тощо) та виключно харківські й притаманні Слобожанщині сувеніри. Остання група сувенірів – найчастіше. Особливо, туристів-іноземців, багато з яких віночки з пластику, «вишивану вишивку на вишитому» сприймають як шароварщину, кітч та аляпуватість. Сучасний турист, який шукає автентичну й «обличчя певної туристичної території», не чіпляється за те, що вже віджило, адже кожна епоха має свої естетичні ознаки. Туристам доцільно розповідати про нашу минувшину, але варто орієнтувати і на сучасні креативні творчі доробки. Необхідно поєднувати прадавнє українське, харківське чи слобожанське (адже Харківщина – все ж центр Слобожанщини) тематику із сучасністю. Не зовсім правильно говорити тільки про те хороше, що було у минулому. Хочеться показати, що в нас сьогодні є багато яскравого, цікавого, креативного. Можливо, об'єднання цих двох елементів і дасть потрібний ефект в розробленні й дотриманні концепції сувеніру по-харківськи.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПРОМИСЛИ

Традиційного промислу і ремесла є невід'ємною частиною культури та побуту українського народу. З одного боку, вони пов'язані із матеріальною культурою, тобто господарством та освоєнням природних ресурсів, а з іншого – є частиною духовної культури народу, оскільки відображають народну творчість.

Традиційні промисли та ремесла разом з галузями господарства тривалий час забезпечували усі сфери життя українців. Серед готових виробів були різноманітні побутові речі: знаряддя праці, транспортні засоби, меблі та інше хатнє начиння, одяг, взуття, головні убори тощо.

Українська народна вишивка – прикрашання одягу та побутових предметів з тканин, на яких вишивається орнамент або зображувальний мотив. Техніки вишивки різноманітні – хрестик, гладь, ажурна, мережка та ін. Дуже часто вони комбінуються, доповнюючи один одного. Розрізняють білу (однокольорову) та багатокольорову.

Орнаментовані вишивками рушники, підзори, наволоки, декоративні тканини оживляли інтер'єр традиційного народного житла, входили до складу фольклорно-естетичного контексту селянського побуту; прикрашений вишивкою одяг був органічним компонентом святково-обрядових свят.

Створення на шкірі та тканині узорів за допомогою голки і ниток відоме в Україні з давніх-давен. Ще в XI столітті на Русі існувала перша вишивальна школа, організована сестрою Володимира Мономаха Ганною, де дівчата вчилися гаптувати золотом і сріблом.

Український народний декоративний розпис пов'язаний з художнім оздобленням предметів побуту. Українці з давніх-давен прикрашали стіни хат та господарські будівлі, дерев'яний хатний інтер'єр, меблі, посуд, господарські речі. Найдавнішим і найпоширенішим видом народного малярства був настінний розпис хат, який відзначався великою різноманітністю мальованих орнаментальних мотивів у кожній зоні та області. Розписом покривалися стіни хат, призьба, фриз, що йшов угорі стіни, наріжні пілястри, підвіконня, обрамлення вікон та дверей, самі двері, віконниці. А в інтер'єрі хати – піч, стеля, сволок, обрамлення вікон та дверей, образів тощо. В декоруванні фасадної стіни основним орнаментальним мотивом виступали «квіти у вазоні».

Важливе місце в художньому орнаменті житла на Україні посідали декоративні розписи на дереві, якими прикрашались меблі, господарські речі, дерев'яний посуд, дитячі іграшки і особливо, скрині.

До українського народного декоративного розпису належать:

Настінний розпис – це живописне зображення, яке виконано безпосередньо на стіні й пов'язано з архітектурою. Настінні розписи мають форми мозаїки, панно тощо. Розписи бувають тематичні й орнаментальні, виконуються в техніках фрески, темпер, клеєного, силікатного та воскового живопису із застосуванням синтетичних матеріалів.

Мальовка – декоративний малюнок на тонкому папері, виконаний аніліновими фарбами – «манійками», що прийшов на зміну настінному розпису в оформленні інтер'єру хати. З кінця XIX століття були винайдені яскраві анілінові барвники, тому майстрині настінного розпису починають

малювати не на стінах, а на паперових аркушах-мальовках відповідного розміру та формату. Паперові прикраси – квіти в овалі, вазони-букети. Прямокутні килимки – наклеювали на стіни, дотримуючись традиційних правил оздоблення хатнього інтер'єру. З початку XX століття відомим центром виготовлення мальовок стає с. Петриківка Дніпропетровської області.

Декоративний розпис виробів із дерева (скринь, мисників, віялок, саней, дерев'яного посуду, іграшок та інше) веде свій початок з настінного розпису дерев'яних культових споруд.

Писанкарство – це виготовлення орнаментованих пташиних яєць. Поширений здавна на Україні звичай розписувати пташині яйця пов'язаний з дохристиянським обрядом зустрічі весни. Мотиви розпису завжди мали символічний зміст: в них поетизувалась краса буття, втілювалось сподівання на краще майбутнє. Впродовж століть мистецтво писанки набуло характеру народно-декоративного живопису. Найпоширеніші способи виготовлення писанки:

- фарбування яйця в один колір (червоний, синій, зелений, жовтий) характерне для всієї України) – крашанки, галки, галунки (білі писанки), сливки;
- нанесення малюнка на пофарбоване в один колір тло яйця гострим предметом – дряпанки або скробанки;
- розпис яйця пензликом олійними фарбами – кальовки;
- накупання на пофарбоване яйце воску з наступним занурюванням його в фарби – від світлої до темної – крапанки.

Із кінця XIX століття поряд із писанками створюються *дряпанки* (крашанки, на яких орнамент видряпаний голкою або металевим стержнем) і мальованки (яйця, розписані фарбами за допомогою пензля).

У наш час мистецтво писанок чарує око розмаїттям орнаментальних мотивів і буянню насичених фарб. У художньому відношенні писанки міцно пов'язані з іншими видами народного мистецтва певної місцевості, у них простежуються давні традиції та древні форми українського народного орнаменту.

Українські народні тканини мають різне призначення і виготовляються народними майстрами ручним способом.

Ткацтво – сукупність виробничих процесів виготовлення тканини на ткацькому верстаті шляхом переплетення взаємно перпендикулярних текстильних ниток. До найбільш використовуваних тканин належать сурові полотна, сукна, вовняні тканини, поштучні вироби (скатерки, рушники, хустки, пояси, рядна, намітки, плахти, запаски та ін.).

Килимарство – виготовлення килимів та килимових виробів (гобеленів, доріжок, паласів, шпалер, паласів, сумхів). Основною сировиною килимарства є вовна, бавовна, лляні волокна. Останнім часом застосовують ручний або машинний способи. Ручне виробництво килимів

здійснюється на вертикальних і горизонтальних верстатах, машинне – на механізованих килимарських верстатах і жакардових машинах.

Залежно від техніки виконання виділяються килимові вироби з гладкою поверхнею і двобічним орнаментом, тобто безворсові, з рельєфно виступаючими над основою нитками – ворсові, а також комбіновані і гобеленні. Найдавніші ворсові килими в Україні відомі з XVI століття. Це насамперед коци (килими з густим високим ворсом) з Харківщини, Київщини, Чернігівщини.

Гончарство – виготовлення з глини різних за призначенням гончарних виробів – посуду, кахлів, іграшок, малої скульптури. Вироби з природних глин або сумішей їх з мінеральними домішками, що випалені до твердого стану, мають назву кераміка.

Якість керамічних виробів залежить від добору сировини й технології виготовлення. Основними технологічними видами кераміки є: теракота, майоліка, фаянс, фарфор, кам'яні маси.

В XVII ст. в Україні набуває широкого розповсюдження один із різновидів кераміки – майоліка, яка набула широкого застосування у багатьох містах України, хоча осередки її виготовлення були лише в Києві, Ніжині, Ічні, а пізніше – в Онішні та Косові. Майолікові вироби з кольорової глини, вкриті поливою та розписані в народному стилі, й нині прикрашають житла сучасних українців. Популярна сьогодні і керамічна пластика: іграшка та скульптура.

Серед керамічних виробів побутують миски, полумиски, глечики, горнята, макітри, куманці, кухлі, дзбанки, барила. Традиції гончарного виробництва і художнього оздоблення у різних регіонах мають свої різноманітності. Серед виробів керамічної пластики – баранці, леви, коні, олені, птахи, дитячі свистунці, сюжетні набори скульптурок.

Обробка металів способом гарячого кування на території України сформувалася ще у давньоруський період. Давньоруські ковалі були обізнані з технологічними прийомами кування, зварювання і термічної обробки металів. Вони виготовляли знаряддя праці, кінську зброю, наконечники списів, сокири, кольчуги та різноманітні речі господарського призначення. На Русі існувало понад 16 ковальських ремесел. Високого розвитку досягла також обробка кольорових металів: міді, бронзи, срібла, золота.

Нині відомі різноманітні технічні прийоми обробки металів, як стародавні, традиційні, так і нові, сучасні: карбування, лиття, інкрустація, гравіювання, штампування, протравлювання та гальванопластика. Художні вироби з металу широко використовуються в оформленні інтер'єрів, садиб, міських вулиць та експонуються на виставках.

Гутництво – виготовлення виробів зі скла отримало назву від слова «гута», що означає «скловарна піч». На українських землях склярство

було започатковане у III-IV століттях, а ранній період склярства Київської Русі припадає на X століття. У цей час основною продукцією скловарних майстерень були браслети, намиста та персні, які виготовляли засобами ліплення, витягування, розкачування.

Вироби зі скла були не буденними речами, вони використовувалися як святкові мистецькі прикраси. Це був не тільки посуд, а й декоративні іграшки: півники, зайчики, баранці, а також різні свічники, намисто. Ремісники володіли різними прийомами: видування, орнаментування, кольорового забарвлення скла.

Ремісники-скляри виготовляли різноманітні сорти «простого», зеленого, синього, димчастого скла, а також кристаль, віконне й лампове скло, кухонний, горілчано-винний посуд (пляшки, баклаги, штофи, чарки, стакани), тарілі й тарілки, вази тощо.

Техніка **обробки деревини** досить різноманітна: видовбування, вирізування, виточування, розпис, випалювання, інкрустація, інтарсія. Одна з найдавніших технік – видовбування – застосовувалась для виготовлення побутових речей: човнів-довбанок, корит, ступ, черпаків, сільничок тощо. Для вирізування, крім сокири, застосовували струг, ніж, тесак, різні різці, за допомогою яких вирізалися ложки, декоративні миски, черпаки, дрібні дерев'яні вироби різного призначення. Техніка виточування – пізніший винахід, і передбачає використання токарного верстата, на якому виготовляють заготовку, а потім обробляють її іншими інструментами.

Ложкарство – деревообробний промисел з виготовлення ложок, ополоників, мисок, тарілок та іншого кухонного начиння. Для цього використовувалися здебільшого такі породи, як береза, осика, липа, інколи груша. З розпиляного дерева майстер робив спочатку заготівки, котрі оброблялися потім за допомогою спеціальних ложкарських інструментів – різця та шліфера, а також ножа та найпростішого токарного верстата. Розрізняли ложки прості, нефарбовані (*мужицькі, циганські*) та руські, що були пофарбовані у золотавий та темно-червоний кольори та розписані стилізованими візерунками. Ложкарством займалися зазвичай чоловіки похилого віку – діди.

До пізніших промислів, що потребували складніших прийомів роботи та інструменту, належить **бондарство** – виготовлення ємностей для зберігання та перевезення рідких і сипучих продуктів. Це бодні, діжі (хлібні діжі), цебри, траєни, барила, баклаги. Значне місце серед бондарних виробів посідали різні за призначенням і розмірами бочки. Другу групу бондарних виробів становив відроподібний посуд – коновки, цебри, шаплики, дійниці, джбани, діжки. Вони мали форму циліндра, який або звужувався, або розширювався догори.

Значного рівня розвитку досягло в Україні **стельмахування** – вироблення саней і возів, а також коліс. Виготовлення коліс, виточування

круглих ступиць до них робилося на простих верстатах – коловоротах. Матеріал для гнуття ободів, дуг, полозів для саней попередньо розпарювали у спеціальних парильнях («парнях»), що являли собою невеликі зрублені землянки з піччю і чаном, димарем і отвором для виведення пари. Відома була і давніша «суха парня» – неглибока яма з багаттям, покрита дерном, на який клали призначений для гнуття матеріал.

Поширене в Україні й столярне ремесло. Крім загально використовуваного інструменту, столяри користувались також столярним верстатом, на якому за допомогою рубанка і фуганка виготовляли стільці, мисники, ліжка, рами для вікон і рамки для вуликів, дерев'яні частини борін, плугів. Круглі за формою вироби-фігурні колони для церков і ганків, деякі деталі для самопрядок, веретена, качалки, стріли, дитячі іграшки виготовлювалися на простому токарному верстаті для дерева.

Столяри – *«гребінники»*, користуючись стругом, спеціальними швайками й пилами, виготовляли гребені і гребінці, необхідні для прядіння, випилювали і випалювали зубці у заготовках з клена і груші.

Столяри – *«бердники»*, вистругуючи і відполіровуючи тонкі дерев'яні пластинки, монтували з них дошкоподібне бердо для ткацьких станків.

Різьблення – одна з найдавніших технік художнього декорування дерев'яних виробів. Техніку плоскої різьби дуже часто поєднують з інкрустацією – орнаментальним оздобленням шматочками дерева, металу, слонової кістки, перламутру, бісеру тощо. Одним із видів інкрустації є інтрасія кольоровими породами дерева, який використовується для виготовлення настінних декоративних плакеток, портретів і пейзажів. Для художнього декорування дерева здавна використовувалися розписи різною фарбою (темпера, гуаш, олійні чи анілінові), які потім покривають лаком. Нині побутує ще один спосіб декорування виробів із дерева – випалювання електрошоком чи спеціальними штампами.

Серед деревообробних промислів помітне місце займало плетіння з кори дерева, берести, лози корзин і кошиків. Коробки-сівалки гнули з дранки – тонких широких дощечок, ретельно обструганих і розпарених. З тонших і вужчих смужок дранки, бересту, липи чи дубу, лика плели кошики для ягід, грибів і перенесення неважкої поклажі в руках або через плече. Немало виробів, особливо – напівсферичні корзини-верейки для збирання картоплі та інших овочів, плели з лози; коробки-сівалки, кадуби (солом'яники) для зберігання зерна, брилі – з солом.

Соломоплетіння – одне з найдавніших народних ремесел, яке характерне для всіх землеробських народів. Людина здавна навчилася використовувати солом у злаків. Потреба в речах, сплетених з цього доступного матеріалу, обумовила те, що з покоління в покоління передаються і вдосконалюються ремісничі й художні традиції соломоплетіння. Практично в кожній області України працюють майстри соломоплетіння, які збагачують традиції давніх майстрів новими образами й прийомами, створюють з солом високохудожні вироби.

Традиційні **ювелірні технології** у Київській Русі – це карбування, тиснення, штампування, чернь, зернь, скань. Найскладніший спосіб орнаментації ювелірних виробів, традиційний для Київщини, – перегородчаста емаль.

Мистецькою витонченістю і досконалістю відзначалися такі ювелірні вироби українських майстрів:

Коралі – найбільш розповсюджене традиційне намисто українок, що складалося з привозних коралових намистинок, нанизаних на нитку. Кількість ниток, варіювалась від 1 до 25, кожна з яких мала назву – «разок». Чим заможнішою була дівчина, тим густішими були коралі, вони оброблялися у вигляді овалів та барилець. У бідніших сім'ях, кількість разок була меншою, а намистинки отримували форму нарізних невеликих циліндриків, нанизаних на нитку.

Коралі дуже часто поєднувались з іншими елементами традиційних народних прикрас – дукачами, саблами, венеціанським намистом, перлами, в залежності від регіону проживання та матеріального достатку.

Дукачі – прикраси у вигляді медалеподібних монет з металевим бантом, оброблені камінням та дорогоцінностями. Дукач слугував певним композиційним центром усіх жіночих нагрудних прикрас та закріплювався всередині на найвиднішій частині намиста. Основою для виготовлення прикраси були австрійські монети та рублі, що могли відрізнятись тематикою зображення, від портретних вирізьблень до біблійних сюжетних сцен.

Дукати – це монети, нанизані на нитку та скріпленні між собою у вигляді намиста. Зазвичай, переплітались з бісером або коралями та виготовлялись зі справжніх золотих монет.

Салбами на Буковині називали різновиди срібних дукачів, що з часом інтегрувались в поняття нагрудного намиста, основою для якого слугували тканина та монети. За традицією, салби дівчині дарував хрещений батько, коли їй виповнювався 1 рік. Подібні прикраси є частиною національних костюмів багатьох слов'янських та тюркських народностей.

Згарда – це традиційна гуцульська шийна прикраса-оберіг, що складається з декількох литих хрестиків, в проміжках між якими компонуються латунні або мідні «переміжки», нанизані на дротик або ремінець. Не дивлячись на те, що згарди традиційно асоціюються з християнськими віруваннями, насправді прикраса має куди древнішу історію.

Вперше дівчинці дарували згарди у віці шести років на іменини (день янгола). Згارد одягали на шию, а на наступні «уродини» кількість дарованих прикрас уже була парною, і розміщувались вони по обидва боки від першої дарованої. З роками кількість оберегів росла, утворюючи собою своєрідне кольє. Масивні згарди з розп'яттям називались «газдівські», тому що носили їх заможні люди – газди, господарі.

Пацьорками в Україні називали намисто, що виготовлялось з різноманітних матеріалів та складалось, переважно, з одного разка. Винятком слугували лише перли та «писані пацьорки» – наймасивніші нагрудні прикраси українок. Перші створювали з дешевого напівпрозорого скла, другі – з дорогого венеціанського намиста.

На території Західної України особливою популярністю користувались прикраси, виготовлені із бісеру: *гердани*, *кризи*, *силянки*.

Традиційним орнаментом *гердану* був геометричний ромб, нанизаний на стрічку за допомогою різнокольорових намистин, що утворювали яскравий оригінальний візерунок в поєднанні з вишивкою на сорочці. Цей елемент традиційного костюма українок, вважався певного роду амулетом, що не можна було передавати іншій людині, а його орнамент символізував вир безкінечності духовного буття.

Кризи – широкі округлі комірці, виготовлені із бісеру на основі геометричних та рослинних поєднань, що прикрашали одночасно шию, груди та плечі жінок.

Силянки, або плетінки – рівні різнокольорові смужки із бісеру, назва яких походить від способу виготовлення прикрас (силяння – спосіб нанизання намистин на нитку). Силянки також використовувались як обереги, значення та сила яких, вирізнялась в залежності від орнаменту.

Лялькарство – це виготовлення народних іграшок. До них належать традиційні *глиняні іграшки* – свистульки, пташки, ляльки, вершники, качки, баранці, півники. Історія їх народження простежується з глибокої давнини. Вироби різних регіонів України відрізняються особливостями походження глини і її подальшої обробки, техніки формування, сушки, випалювання, за формою прийомами розпису, гамою кольорів.

Ляльки з тканини робили в хатніх умовах з тканин (ганчір'я, клапті, частини старого одягу). Вони призначалися для дитячої гри. Однак у різних місцевостях вони зберігали риси, властиві давнім обрядовим лялькам. Одним із найпоширеніших типів українських народних ляльок так звані «вузлові» ляльки (*мотанки*). Їх роблять способом крутіння, завивання, перев'язування, мотання.

У *іграшки з сиру та тіста* ігрове призначення поєднується з обрядовим. Особливо це стосується виробів із тіста – фігурного печива у вигляді птахів, баранів, кіз, зайців, білок та інших тварин, для яких характерне сезонне випікання (до певних свят, найчастіше – навесні). Це печиво нерідко буває яскраво розмальовано. Діти спочатку граються ним, а потім з'їдають.

Іграшки з сиру виготовляють в окремих селах Карпат: сирні коні, барани, цапи, корови, птахи, коні з вершниками, олені. Частину їх розфарбовують цяточками та крапочками, проте більшість лишається незфарбованою.

Іграшки з сиру використовуються і як настільні скульптури, які прикрашають інтер'єр. Також їх, роблячи навесні та восени, дарують

близьким та друзям, ставлять на могили у дні весняного та осіннього поминання покійних.

Крім названих ремесел і промислів, в Україні розвивається обробка каменю, рогу та кістки, шкіри і хутра. Поширене також плетіння виробів з бісеру (прикрас), різні види мережива, художнього плетіння (в'язання) тощо.

Ці ремесла здавна побутували як допоміжні види господарської діяльності, які давали можливість не тільки підтримувати матеріальний рівень родини, але й розвивали естетичний смак, виробляли одвічний потяг до краси, такий характерний для всього життя й побуту українців.

Вид творчої діяльності, продукти яких є водночас і естетичними, і практичними у своєму використанні називають **декоративно-ужитковим мистецтвом**. «Декоративне» у перекладі – прикрашати. Слово ужиткове говорить, що речі мають практичне використання, а не лише слугують елементами естетичного задоволення.

Головне завдання декоративно-ужиткового мистецтва – зробити гарним речове середовище людини, її побут. Традиційно декоративно-ужиткове мистецтво поділяють на види:

- за певним призначенням предмета – меблі, посуд, одяг, ювелірні вироби тощо;
- за технікою виготовлення – вишивання, малярство, в'язання та ін.
- за матеріалом – деревина, глина, текстиль, камінь, скло, метали та їх сплави тощо.

Кожній області України притаманні свої декоративно-ужиткові вироби, котрі набули значного розвитку. Національні традиції українських регіонів та їх історія репрезентують мистецький талант народних майстрів.

Відомими художніми осередками є Опішня (художня кераміка) та Решетилівка (килимарство), що знаходиться у Полтавській області, Дігтярі (килимарство, рушники та плахтові тканини) – у Чернігівській області, Петриківка (розпис) – у Дніпровській області, Кролевець (рушники) – у Сумській області, Бубнівка (гончарство) та Клембівка (художня вишивка) – у Вінницькій області, Косів (кераміка, вироби з дерева, килими) та Коломия (писанкарство) – у Івано-Франківській області, Вижниця (вироби з дерева, оздоблені різьбленням та випалюванням) – у Чернівецькій області.

НАРИСИ З ІСТОРІЇ РЕМЕСЕЛ НА СЛОБОЖАНСЬКІЙ УКРАЇНІ

З другої половини XVII ст. на Слобожанщині почали розвиватися ремесла – невід'ємна частина життя переселенців. Вони розвивалися у двох головних формах: як домашні ремесла або організовані промисли, пов'язані з товарним виготовленням виробів для подальшого продажу. Розвитку ремесел на Слобожанщині сприяли природні багатства, вигідне географічне і торгівельне положення краю.

Потрібно сказати, що у XVIII ст. в Україні налічувалося понад 270 ремісничих спеціальностей. Власне весь перелік ремісничих професій, який існував на Лівобережній Україні, був представлений і на Слобожанщині. Ткачі виробляли полотно, сукно, коци (килими); шаповали виготовляли повсть, киреї (плащі з башликами); чинбарі вичиняли шкіри для виробництва взуття, кожухів, упряжі; кравці – светки, кожухи, робили сидла та упряж; ковалі і слюсарі – різні господарські й побутові металеві речі; столяри, теслярі, бондарі – скрині, діжки, рами, гонти; стельмахи майстрували вози, карети, колеса; гончарі – посуд; ювеліри-сріблярі – прикраси.

У великих селах щороку проводилися ярмарки, на яких селяни продавали свої вироби.

Одним з найбільш поширених і необхідних у побуті слобожан ремеслом було гончарство. Поклади високоякісної гончарної глини зустрічались майже на території всієї Харківщини, насамперед по Сіверському Донцю та його притоках. За масштабністю та кількістю ремісників-гончарів Харківська губернія поступалась в Російській імперії лише Полтавській, Московській і частково Чернігівській губерніям. Так, станом на 1913 р. загальна кількість гончарів Харківщини складала понад 1600 осіб.

Наприкінці XIX ст. та початку XX ст. своїми умільцями славились далеко за межами Харківської губернії слободи Нова Водолага, Просяна, хутір Піски, міста Валки та Люботин, села Густинівка, Кобилівка, Станичне Богодухівського повіту, с. Стецьківка Сумського повіту, м. Охтирка та слободи Боромля, Котельва Охтирського повіту, сл. Межиріч, Олешня, хутір Костеве Лебединського повіту, хутір Гаврилівна, слобода Гороховатка Куп'янського повіту, слободи Ямпол, Гнадівка, Пісунівка, Миколаївка, Рай-Олександрівка, Рай-Городок, Гончарівка, хутір Попівка Ізюмського повіту, слободи Євсуг Старобільського повіту. Особливо виділялась Нова Водолага, де гончарство мало багаті традиції ще за дореформених часів.

На початку XX ст. гончарство на Слобожанщині, продовжуючи розвиватись, «осіло» головним чином у 4-х повітах: Валківському (25%) від загальної кількості гончарів губернії), Ізюмському (19%), Старобільському (14 %) та Охтирському (8%).

Асортимент керамічних виробів був досить багатим – побутовий та декоративний посуд, оздоблювальні плитки, кахлі, вироби скульптурної пластики тощо. Харківські умільці виготовляли за допомогою гончарного круга в основному простий глиняний посуд, інколи полив'яний («муравлений»): горшки, горщики, горнятка, тарілки, миски, кухлі, кухлики, різноманітні глечики, баклажки, макітри, покоришки, форми для пасок, слоїки, «щевники» (кухлі для пиття води) тощо, а вручну – люльки для паління, горщики для квітів, прикраси, статуетки, іграшки-свистунці для дітей у вигляді вершників на конях, різних домашніх тварин, птахів.

Глазурований («поливний») посуд з'явився на Харківщині десь у середині 70-х рр. XIX ст. Першу керамопродукцію, покриту непрозорою

поливою, почали виготовляти саме нововодолазькі гончарі. Такі вироби, більш міцні й естетичні, цінилися на ярмарках та базарах та коштували у 5-6 разів дорожче, ніж прості неглазуровані.

Для приготування поливи використовувався здебільшого кварцовий пісок та свинець. При цьому вироби набували чавунного (темно-сірого) кольору. Саме таким посудом славилась «столиця горщиків» – слобода Ямпол Ізюмського повіту, чий посуд за свою високу якість користувався великим попитом не тільки серед місцевого населення. Використовувались також глет, скло, сурик, мідна окалина (остання надавала поливі зеленого кольору). У Котельві Охтирського повіту виготовляли грубий фаянсовий посуд – чашки, блюда, чайники («заварники»), тарілки, миски тощо.

Виробництво посуду майже завжди супроводжувало виготовлення іграшок: свистків у вигляді пташок, тварин, вершників, які традиційно продавалися на ярмарках України та за її межами.

Наприкінці 80-х рр. XIX ст. у дрібних виробників гончарної продукції з'явився гідний конкурент – Ново-Харківська фабрика фарфорових та фаянсових виробів М.С. Кузнецова (с. Буди), де згодом почали виготовляти понад 70 найменувань фаянсових виробів (чашки, блюда, тарілки, глечики тощо).

Давнім селянським ремеслом Слобожанщини по праву вважається кустарне *лозоплетіння*, характерне також і для інших регіонів України. Наявність сировини на місцях, постійний ринок збуту, сприяння місцевої влади й приватних осіб (фінансування, створення кустарно-ремісничих навчальних закладів, проведення виставок тощо) обумовлювали його життєдіяльність. Сировиною служили місцеві різновиди лози, насамперед, так звана, кошикова верба.

Традиційно можна виділити два центри розповсюдження кошикарського ремесла на Харківщині:

1. *Куп'янський повіт*, в якому напередодні I Світової війни мешкали до 46 % усіх кустарів-лозівників (хутір Заоскілля Куп'янської волості, хутори Кулагівка, Кучерівка, Оливень, Синьківка, сл. Петропавлівка Петропавлівської волості, сл. Покровка Покровської волості, сл. Кременна, сл. Пристань Боровенської волості).

2. *Харківський повіт*, в якому зосередилось 39 % від загальної кількості лозівників Харківщини (сл. Жихор, Дергачі, Безлюдівка, села Дворічний Кут, Григорівна, Бабаї, Веселе, Пересічне, Основа, Ольшани).

В інших повітах Харківської губернії кількість ремісників цього профілю була незначною – від 1 до 39 осіб на повіт.

Між іншим, два вищеназвані осередки розповсюдження кошикарства на Харківщині – Куп'янський та Харківський – розрізнялися не тільки за часом виникнення, але й за асортиментом продукції. У першому домінували вироби крупних розмірів – скрині, валізи, корзини трьох розмірів тощо. Умільці з Харківського повіту, навпаки, виготовляли

майже виключно невеличкі кошики «під різними назвами і для різного призначення» – хлібні, для білизни, парні, уклади, (корзини, які укладались одна в одну).

Крім того, на Куп'янщині лозоплетіння було допоміжним заняттям населення, одним із джерел поповнення сімейного бюджету, тоді як в Харківському повіті, навпаки, кошикарство було розраховане «на вилучення чистого прибутку» і займалися ним «безперервно, майже круглий рік».

На Харківщині одним із помітних осередків плетіння до сьогодні лишається місто Лозова, що отримало свою назву від однойменної річки – притоки ріки Бритаї, берега якої густо вкриті верболозом.

В XIX ст. навичками лозоплетіння володіли більшість місцевих мешканців, виготовляючи необхідні у господарстві речі самотужки: тини, кошики, сапетки тощо. Складніші у виробництві речі від майстрів-лозівчан, наприклад, меблі, можна було придбати як на місцевих ярмарках, що відбувалися в селах Артільному, Різдянці, Смирнівці, так і у віддалених куточках Харківської та Полтавської губерній.

Лозоплетіння, як ремесло, побутує і в наші дні на Харківщині. Проте його географія, функції, звичайно, дещо інші. Теперішні харківські умільці працюють з п'ятьма видами верби, придатної для лозоплетіння. Найкращим серед них вважається краснотал (шелюга, червоний верболіз, верба гостролиста, красноталь). Добре тонується верба козяча, а для плетіння мініатюрних виробів майстри використовують здебільшого плакучу іву.

В Харківській губернії другої половини XIX – початку XX ст. до провідних галузей господарства належав текстильний промисел.

На початку XX ст. в Харківській губернії налічувалося близько 300 кустарних осередків із самотніми традиціями організації текстильного виробництва, історично сформованими художніми системами орнаментативних виробів, професійною обрядовістю тощо.

У другій половині XIX – на початку XX ст. найбільш відомим центром жіночого вишивального промислу Харківської губернії був Охтирський повіт, де селянки вишивали багатобарвний рослинний орнамент на предметах одягу, рушниках, скатерках, серветках, фіранках.

Цікавими і різноманітними були жіночі вишивки західних регіонів Харківської губернії. В них переважали геометричні візерунки. Рослинні мотиви, як правило, були дуже стилізованими. Серед численних видів техніки вишивання головне місце займало низинне шиття. Кількість кольорів вишивок була обмежена: зустрічалося багато одноколірних – червоних, чорних, вишитих небіленою ниткою, а також двоколірних – червоно-чорних, рідше з синім або жовтим кольором. В багатьох селах жінки продавали чудові вишивки, виконані однією білою або кремовою ниткою, такі вишивки називалися весільними. В с. Клемни жінки часто вишивали срібною і золотою ниткою.

Для вишивок майстринь, які мешкали у північній частині Харківської губернії були характерні спрощено геометричні узори, такі, як рядки поодиноких або по декілька вписаних один в один ромбів, часом з видовженими кінцями, іноді зі зрізаними знизу і зверху кутами або тільки половинками ромбів. Часто траплялися хрестикові фігури або зірки у різних композиціях. Найбільша різноманітність узорів жіночих вишивок спостерігалася в середній смузі Харківської губернії. Тут вони були також переважно геометричні, але нерідко з рослинними мотивами. Поширена була вишивка восьмикутних зірок.

У південній частині Харківської губернії вишивки, особливо на манишках чоловічих сорочок, будувалися з досить простих, головним чином геометричних мотивів.

В Топографічному описі міст Слобідської Української губернії за 1767-1773 рр. зокрема відзначалося, що у Валках існували ремесла: ковальське, шевське, кравецьке, ткацьке, теслярське, гончарське, бондарське, шаповальське, шкіряне та лимарське (римарське). В Мерефі працювали ремісники: ткачі, шевці, ковалі, теслярі, чинбарі.

На Ізюмщині поширене було теслярство, бондарство, ковальство. Більше двадцяти кузень налічувалося в Ізюмі наприкінці XIX століття. Здавніх давен на Ізюмщині, як і на всій Україні, займалися соломоплетінням. Солому як матеріал для плетіння почали використовували з тих часів вирощувати зернові культури.

Богодухів був відомий як центр чинбарства та чоботарства. В ньому мешкало чоботарів у ризи більше, ніж в інших містах Харківського намісництва.

Чугуїв також славився на всю Україну своїми чинбарями або кушнірами, котрі виробляли овечі шкури, шили кожухи, робили сідла та підпруги.

Охтирка славилася своїми плахотницями, котрі виробляли плаhti – самостійно пряли вовну, красили її фарбами, які власноруч й готували

На Балаклійщині населені пункти були засновані у другій половині XVII століття, як військові поселення, тому набули розвитку лише ті промисли і ремесла, які були пов'язані з виготовленням предметів повсякденного вжитку.

По-перше, в кожній сім'ї пряли нитки з вовни, волокон конопель чи льону, ткали домоткане полотно, сукно, рядна, тобто займалися ткацтвом. З домотканого полотна шили одяг (сорочки, штани, запаски, жіночі головні убори), виготовляли рушники, настільники, завіси і т. п. З сукна шили свити та інший теплий одяг. Всі ці речі прикрашалися вишивкою, виконаною лічильною поверхневою («косий хрестик», лиштва і т. п.), лічильною прозорою (вирізування, мережка) техніками.

Були в Балаклії і кушніри, які займалися вичинкою овечої шкіри, і чинбарі. По селах ходили шевці, сапожники, які з овчини, шкіри шили

кожухи, взуття, головні убори. У кожному населеному пункті Балаклійщини була кузня в якій у ті часи можна було не тільки виготовити серп, ножиці, ніж чи підкувати коня, а й почути новини, обмінятися інформацією. Займалися на Балаклійщині і деревообробними промислами: теслярством, бондарством, плетінням з лози. Кожний чоловік був і ложкарем, і столяром, виготовляючи для повсякденного вжитку посуд і меблі.

З кінця XVIII до середини XIX ст. на Харківщині процвітало коцарство – вироблення своєрідних килимів з місцевої та привозної вовни. Народження й процвітання цього ремесла було в повній залежності від поширення вівчарства в краї. Цим ремеслом займалися коцарки, які самі робили вовняну пряжу, фарбували її у різні кольори саморобними фарбами з мінералів та рослин.

ПОРАДИ ПОЧАТКІВЦЯМ

Світова мода на хенд-мейд торкнулася України. Країна переживає справжній бум популярності авторських виробів. Керівник сервісу з продажу товарів ручної роботи «Crafta.ua» О. Юр'єв стверджує – українцям є куди розвиватися у цьому напрямку, бо попит продовжує зростати. Наших співгромадян все більше цікавлять практичні побутові речі авторського виготовлення (зі статті О. Костюк «Український хенд-мейд «віріс» із сувенірів», газета «ДЕНЬ»).

Дуже довго в Україні хенд-мейд асоціювали саме з сувенірами, які пропонують туристам біля музеїв та історичних пам'яток. Та коли вітчизняний ринок відреагував на нові тенденції, які прийшли до нас із Заходу (жителів США та заможних країн Заходу давно приваблюють унікальні та якісні речі – авторський одяг, аксесуари, різноманітні товари для дому), виявилось, що

скринька та булава – не зовсім те, що потрібне нашому споживачеві. Майстри, які переорієнтувалися, змогли одразу знайти своїх покупців.

Реалізувати себе у виготовленні та продажу виробів декоративно-ужиткового мистецтва і сувенірів можна по-різному: для одних – це привід почати власну справу, для інших – можливість поєднувати найману працю та хобі. Тим більше, що додатковий прибуток буде зовсім не зайвим ані для пенсіонерів, ані для жінок, що перебувають у відпустці по догляду за дитиною, ані для вимушених переселенців.

У даному розділі ми зупинимося на основних аспектах, на які варто звернути свою увагу будь-якому майстру.

***

Незважаючи на те, що досягти успіху на поприщі хендмейду можна й без фахової освіти, певні знання все-рівно потрібні. Тому спочатку варто досконально вивчити той вид народних промислів, на якому ви прагнете заробляти. Добре б відвідати майстер-класи, почитати доступну літературу, подивитися в інтернеті відеоуроки.

У додатках до даного видання наведені посилання на деякі інтернет-ресурси, які можуть вам стати при цьому в нагоді.

Потім можна виготовити невелику колекцію своїх робіт і влаштувати виставку в своєму будинку, у районній бібліотеці, сільському клубі або в якомусь кафе. Покажіть ваш творчий доробок друзям, рідним, колегам, послухайте їхні відгуки і поради.

***

Усі ваші зусилля можуть виявитись даремними, якщо ваші вироби не будуть користуватися достатнім попитом. Тому перший момент, з яким вам потрібно визначитися, це питання **асортименту**.

Наприклад, ви напрочуд добре в'яжете гачком або спицями і можете зв'язати практично все що завгодно – від шкарпеток до намиста та інтер'єрних іграшок. З одного боку, продаючи і те, і друге, і третє, ви розширите своє коло покупців утрое. Але з іншого боку, виготовляючи настільки різнопланові вироби, ви звалюєте на себе непосильну нашу щодо підтримки асортименту на належному рівні. І для покупця, який, наприклад, шукає шкарпетки, ви будете поступатися майстрові, який в'яже тільки їх, але пропонує при цьому 30 оригінальних дизайнів.

Тому рекомендуємо вам обрати свою нішу та сфокусуватися на ній. Для цього ретельно вивчіть ринок, зберіть усю доступну інформацію, критично оцініть якість ваших виробів. А для початку, спробуйте для себе відповісти на наступні запитання:

- *Які вироби ви робите найкраще за все й із задоволенням?*
- *Які ніші вже існують у категорії виробів, що ви виготовляєте?*

Повертаючись до тих же шкарпеток, це можуть бути: шкарпетки з високоякісної натуральної пряжі в стилі кантрі для поціновувачів усього натурального; високі смугасті шкарпетки для молоді або дитячі пінетки та ін.

- *Які важливі характеристики повинні мати вироби у вашій ніші, щоб користуватися попитом (матеріали, індивідуальні розміри, широта асортименту тощо)?*

- *Чи мають ваші роботи свій виражений стиль? А якщо ні, подумайте над його створенням.*

- *Чи є сезонність попиту на ваші вироби? (Наприклад, є майстри, які виготовляють сувеніри до Нового року, 8-го березня, 1-го вересня. А є майстри, які виробляють меблі, сумки, прикраси, що можна продавати як улітку, так і взимку)*

- *Яке головне призначення мають ваші вироби – функціональне або декоративне?*

- *Наскільки ваші вироби є унікальними у своїй ніші? Чи є ще конкуренти, які пропонують подібні вироби?*

- *Хто ваші основні конкуренти? (при цьому важливо враховувати не тільки інших окремих майстрів, але й інші пропозиції на ринку)*

***

Визначитися з асортиментом вам допоможе точне розуміння вашої **цільової аудиторії**. Тобто, хто ті люди, яких може зацікавити ваша продукція?

Чому важливо це розуміти? Тому що орієнтуючись у перевагах і потребах ваших покупців, ви зможете зробити ваші вироби дійсно такими, щоб їх захотіли купити, а також більш цілеспрямовано

спланувати дії по їх просуванню і не будете шукати ваших покупців там, де їх немає.

Спробуйте звузити коло покупців, на яких ви орієнтуєтесь. Неможливо створити товар «для всіх» – у кожного виробу є свої покупці, і люди, які ніколи його не куплять.

Уявіть своїх типових покупців, спробуйте виявити їх загальні риси, які в них можуть бути. От деякі питання, які вам у цьому допоможуть:

- *До яких формальних або неформальних груп вони належать (наприклад, туристи вихідного дня, учасники рольових ігор або реконструктори)?*

- *Який у ваших покупців рівень доходу?*

- *Чим вони цікавляться, захоплюються?*

- *Де можна знайти ваших покупців, де вони проводять свій вільний час?*

- *Які засоби масової інформації читають, або дивляться, які інтернет-ресурси відвідують?*

- *Якого стилю вони дотримуються? Це особливо актуально, якщо ви робите аксесуари, прикраси, які, як правило, купуються не самі по собі, а із прив'язкою до одягу, певного образу.*

• Чи купують вони для себе або в подарунок? А якщо в подарунок, то для кого і для чого?

• Як часто вони можуть відчувати потребу у ваших виробах? Наприклад, магніт на холодильник з конкретного міста потрібний усього один раз, а мило ручної роботи клієнт може купувати кожні 2-3 місяці.

На початку це будуть тільки припущення, але потім, коли у вас будуть контакти з реальними покупцями, ви зможете доповнити цю інформацію, адже для цього достатньо досить поспілкуватися з людьми і бути спостережливим.

***

Для успішного продажу своїх виробів дуже важливо правильно визначити ціну на продукцію, яка продається. Багато майстрів установлюють ціну на свій товар інтуїтивно. Але в загальному випадку вам можуть допомогти нескладні розрахунки.

Спершу визначите собівартість кожного виробу. Вона включає витрати на матеріали, витрати на оренду приміщень і устаткування (якщо є така необхідність), плату за електрику, воду тощо. Також необхідно врахувати витрати на рекламу, плату за участь у виставках-продажах (або витрати на доставку товару у випадку продажу його через інтернет).

Уточніть, скільки часу вам необхідно на виготовлення одного виробу. Потім установіть для себе ту мінімальну вартість своєї робочої години, яка вас улаштує.

Собівартість плюс вартість роботи майстра дасть первісну ціну товару. Порівняйте ваші розрахунки із цінами на аналогічні вироби. Якщо ваша ціна виявилася вище, подумайте, як можна знизити собівартість виробу. А якщо ні, то можете спробувати збільшити свій прибуток, продаючи вироби трохи дорожче.

Треба мати на увазі, що ціна виробу може коливатись в залежності від місця, де ви продаєте свої вироби і, відповідно, від платоспроможності потенційних покупців. Так, наприклад, на сільське свято і на ярмарок в обласному центрі приходять покупці з різним достатком.

При цьому варто пам'ятати, що іноді варто поступитися в ціні для того, щоб презентувати і розрекламувати свою продукцію.

Тож не варто встановлювати ціну на свій товар інтуїтивно. Адже, нагадуємо, схема проста: потрібно врахувати ціну сировини, плюс вартість години роботи майстра. Все це і складе собівартість товару. При цьому середня націнка на ексклюзивний товар може становити до 100%. За словами хендмейдерів, в цьому питанні може допомогти участь у ярмарках і фестивалях. Не варто обходити їх увагою, адже тут можна

поспілкуватися з колегами по цеху, визначити модні тенденції сезону і розібратися: який товар продається, а який не користується попитом.

***

Важливе питання, яке стоїть перед кожним майстром, що вирішив продавати свої вироби, це – **де саме знайти покупців?** Кожний обирає свою головну стратегію, яких, власне кажучи, усього дві: продаж *on-line* (у мережі інтернет) і *off-line* (як говорять: «у реалі»). Розглянемо основні варіанти докладніше.

Продаж у мережі інтернет (через інтернет-магазини, он-лайн майданчики, за допомогою власного сайту, блогу або сторінки в соціальних мережах) дозволяє вийти на широку аудиторію покупців (аж до закордонної), але при цьому вимагає додаткових витрат на доставку.

У додатках до даного видання наведені деякі он-лайн ресурси, за допомогою яких можна реалізовувати свою продукцію.

Продаж виробів при безпосередньому контакті з покупцями дозволяє клієнтові краще познайомитися з виробами і, за необхідності, приміряти, пощупати, спробувати товар, що його зацікавив. Офф-лайн продаж можливий через:

- спеціалізовані магазини сувенірів і виробів декоративно-ужиткового мистецтва;
- сувенірні крамниці чи подарункові відділи у магазинах;
- тематичні точки продажів у торгових центрах;
- виставки-ярмарки;
- арт-галереї та художні салони;
- музеї;
- садиби сільського зеленого туризму;

- арт-майстерні;
- масові заходи, фестивалі, свята;
- майстер-класи;
- туристсько-інформаційні пункти.

Втім добрий результат показує поєднання обох стратегій продажу.

У додатках до даного видання наведені контакти деяких магазинів у м. Харків, з якими майстри можуть налагодити взаємовигідну співпрацю.

***

Стійке прагнення українців купувати хендмейд робить цей напрямок цікавим і перспективним для інвестицій. «Але важливо, щоб людині був цікавий той напрямок хендмейд, яким вона вирішила зайнятися. Можна

вишивати, вирізати по дереву, ліпити з глини...

Спочатку рукоділля може бути просто хобі. Але якщо ви хочете на цьому заробляти, то потрібно придумати фішку для своїх виробів – тому що впізнаваність і ексклюзивність майстра дозволяє зайняти певну нішу на ринку хендмейд, і забезпечити стабільні продажі товару. І рукоділля може перетворитися на бізнес, який зі стартових 2-3 тис. грн може перетворитися навіть у 30 тис. грн доходу на місяць», – стверджує засновник майстерні «Квігли» О. Редько.

Експерти зазначають, що бізнес-старт в індустрії хендмейд виявиться успішним, якщо спочатку у всіх деталях продумати концепцію. Бажано скласти бізнес-план; домовитися з декількома компаніями про постачання товарів для рукоділля; прорахувати собівартість виготовлення товару і визначити конкурентну націнку на продукцію; продумати стратегію реалізації хендмейд, а також рекламну кампанію. Зокрема щодо рекламної кампанії: доцільно розпланувати роботу в напрямках «створення груп в соцмережах», «ведення блогу», «поширення інформації на дошках оголошень й рукодільних сайтах», «розповсюдження флаєрів по місту з інформацією про акції та бонуси», «розсилка SMS-повідомлень для постійних клієнтів, «знижки постійним покупцям чи бонуси на день народження».

Як виділитися на тлі інших продавців ручних виробів

- Не забувайте рекламувати себе. Якщо ви закохані в свою творчу справу, ви неусвідомлюючи будете ділитися з усіма оточуючими своїми відгуками, враженнями, та захоплено розповідати щось на кшталт «нарешті вийшло зробити квітку-брошку». Таким чином можна знайти собі клієнтів, навіть просто їдучи в громадському транспорті.

- Навчіться правильно презентувати свій творчий доробок. Наприклад, краще відзняти для буклету чи сайту менше робіт, ніж представляти їх неякісно: у поганому освітленні; зробленими за допомогою слабкої камери телефону тощо.

- Співпрацюйте з представниками місцевої влади, бібліотеками, музеями та будинками культури, місцевими підприємцями та туристичною спільнотою району.

- Не відмовляйтесь від пропозицій виступити партнером якогось заходу чи подарувати свою роботу для переможців певного конкурсу чи благодійної лотереї. Як співорганізатор заходу, ви отримаєте безкоштовну промоцію своїх робіт.

- Виділіть час та невелику кількість коштів та зробіть собі візитівки. Завжди тримайте їх при собі. Пам'ятайте, що інформація з вашими контактами повинна бути актуальною, тому постійно її оновлюйте.

- Для розкрутки свого бізнесу відвідуйте виставки, ярмарки та інші заходи, на яких є можливість заявити про ваш талант і представити свій товар, поспілкуватися з колегами, визначити модні тенденції та розібратися, який товар продається, а який не користується попитом.

- Під час подієвих заходів: посміхайтесь відвідувачам, навіть тим, які нічого не придбають, а просто знайомляться з вашими роботами. Адже вони сфотографують вас чи ваші вироби (вкрасти ідею – завжди просто, для цього і фотоапарат не потрібен), потім – викладуть знімки у мережі Інтернет та поділяться своїми фотовраженнями з сотнями користувачів. За можливості попросіть їх зазначити під фото прізвище майстра та переслати вам фото з метою створення власного портфоліо.

- Готуючись до виставок чи інших заходів, продумайте стилістику вашого презентаційного місця. Не сподівайтесь на те, що організатори зроблять це за вас. Деякі заходи дарують майстрам можливість безкоштовної участі, але стілець та стіл, в більшості випадків, доведеться везти із собою. Організатори платних заходів дають в користування стіл, стілець, підключають освітлення, обігрів (в закритих приміщеннях), але розраховуйте завжди на себе і не викладайте з сумки канцелярські дрібниці, ножиці, скотч, аби було чим прикрасити своє виставкове місце.

Для оформлення вітрини використовуйте додаткове оздоблення, дерев'яні дошки, валізи, рами, тарелі й таці, інший реквізит. Зробіть акцент на натуральні матеріали: сіно, живі квіти, зелену травку в горщиках, сухі гілки, екібани, сухоцвіти, кору дерев.

Врахуйте маркетингові хитрощі привертання уваги людей, що проходять поруч: посмішка, безпрограшні лотереї (за певну невелику ціну), листівки з побажаннями, дегустації, безкоштовні майстер-класи, гарний музичний супро-від, стрічки з побажан-нями, безкоштовні солодощі тощо.

- Просувайте себе й свої послуги через інтернет. Паралельно із сайтом і інтернет-магазином підтримуйте блог або сторінку в соціальних мережах. Створюйте групи, заведіть канал на Youtube і показуйте, як ви творите чудеса своїми руками. Це один із кращих способів привернути увагу користувачів всесвітньої мережі до вашої справи та максимально швидко й дієво розрекламувати себе.

Поради щодо поліпшення інтернет-сторінки товару

Щоб завоювати довіру покупців і збільшити продажі, радимо розміщувати на своїй сторінці вашого товару наступне:

1. **Вартість** виробу (багато майстрів з якоїсь причини соромляться вказувати вартість, але давайте подумасмо – хіба бувають вітрини магазинів без цінників у повсякденному житті?).

2. **Зображення** виробу – бажано декілька, з можливістю збільшити і розглянути товар зблизька. Перевагу будуть мати фотографії, зроблені професійним фотографом, який знається на роботі з освітленням, однак якщо такий варіант недоступний – нестрашно, просто подбайте про те, щоб ваш виріб було чітко видно на фото.

3. **Переваги** виробу – невеликий розділ з декількох речень, що описує, як ваш виріб допоможе потенційному покупцю, де його можна застосувати, у чому його унікальність і чому варто купити саме його.

4. **Особливості** виробу – технічні подробиці виробу (матеріал, розміри, можливі кольори тощо). Не повірите, наскільки часто покупці відмовляються від ідеї придбання тільки тому, що в них не було інформації про чіткі розміри та пропорції.

5. **Інформація про доставку** – коли буде здійснено відправлення, яким способом може бути доставлено товар, вартість і строки доставки.

6. **Умови повернення** – вашим користувачам повинні бути гранично ясні умови повернення товару (і ви повинні забезпечити 100%-ве виконання умов гарантії).

7. **Конфіденційність** – поясніть вашим покупцям, що отримана вами під час при покупки товару особиста інформація убезпечена й ніяк не буде використана в сторонніх цілях. Це працює, зокрема, для вашого особистого магазину, для соціальних мереж і неспеціалізованих ресурсів (форумів).

8. **Кнопки соціальних мереж** – для самих користувачів ці кнопки не є обов'язковими, однак якщо ви дозволите їм досить просто ділитися інформацією про виріб або магазин у соціальних мережах (Вконтакте,

Facebook, Twitter), вони з радістю будуть це робити, почувавши себе при цьому частиною вашого співтовариства.

9. **Схожі вироби** – щоб збільшити середній розмір замовлення (а також допомогти вашим покупцям знайти щось в комплект до виробу, що купується) пропонуйте на поточній сторінці інші свої роботи, які підходять до даного виробу. Таким чином вибудовується схема продажів, наприклад, до свята 8 Березня: на сторінці «Подарунок для мамі» висвітлюється (зображення або текст), що можна подарувати мамі (сестрі, колезі тощо).

10. **Заклик до дії** – вам варто пропонувати вашим покупцям натиснути на кнопку «Купити зараз» або «Додати до кошику», щоб вони додали поточний виріб у кошик покупок. Іноді це стає додатковим стимулом, поштовхом до того, щоб здійснити придбання.

Рекомендації щодо фотографування виробів

Рано або пізно більшість майстрів задаються питанням, як зробити якісний і цікавий знімок своїх виробів? Це важливо, тому що покупець звичайно оцінює товар по фотографії, а що ж робити, якщо воно поганої якості, або картинка не передає потрібні деталі й характер авторської роботи?

Напевно у вас є звичайна недорога цифрова камера, справа за малим, потрібно зробити, так щоб фотобули оригінальними і максимально якісними. Для цього ми підготували кілька корисних порад.

Для початку вам необхідно обладнати місце для зйомки. Для цього не варто витрачати масу грошей і купувати дорогі атрибути. В якості бюджетного варіанту можна використовувати для фону тканину, або ж папір, обов'язково спокійних, нейтральних тонів.

Одним з найважливіших факторів для якісного знімка є світло. Встановіть додаткове джерело освітлення таким чином, щоб воно лише злегка підсвічувало ваш виріб. Оскільки найкраще знімки виходять при денному освітленні, намагайтеся максимально використовувати саме природне світло.

Зазвичай на камері є кілька режимів зйомки: автоматичний, портретний та ін. Експериментуйте, перемикаючись між режимами. Найчастіше кращі знімки виходять у портретному режимі при денному освітленні. Для зйомки дрібних деталей використовуйте макрозйомку. Наближайтесь, до об'єкту на мінімальну відстань. Це дозволить вам зробити великий план найбільш дрібних деталей вашого виробу.

Створюйте цікаві експозиції за допомогою додаткових предметів інтер'єру або ж природних матеріалів, таких як: листя, гілочки, шишки, різні предмети, які, на вашу думку, будуть гармоніювати із сюжетом фотографії.

Коли місце для зйомки обладнане, і сюжет підібрано, можна приступати до роботи. Під час натискання на кнопку фотоапарата, затримаєте подих і максимально обмежте тремтіння камери. Якщо у вас стоїть режим «автомат» і є явний недолік світла, то камері буде потрібно трохи більше часу на те, щоб світло потрапило на матрицю і картинка вийшла чіткою з повноцінною передачею кольору. Після того як нажали на спуск, і камера зробила знімок, секунди 2-3 стійте нерухомо, інакше ризикуєте змазати фотографію.

Зробіть серію знімків за допомогою різних режимів камери і з різною інтенсивністю світла. Скиньте їх на комп'ютер і візуально оцініть, який режим дає кращий, на вашу думку, результат.

Гарний і якісний знімок – це дуже важливий момент для майстра, тому приділіть цій справі трішечки часу, розберіться, поекспериментуйте, почитайте додаткові матеріали, інструкції до камери. У вас обов'язково все вийде.

Визначившись один раз, який спосіб фотозйомки найкраще відображає грані, стилістику вашого творчого доробку, вам надалі стане легше знімати свої роботи, та з'явиться розуміння, як покращити свою вітрину під час проведення виставок та інших туристичних заходів.

ЯК ПРОДАВАТИ ТОВАРИ РУЧНОЇ РОБОТИ ЗА КОРДОНОМ

Поки що лише деякі українські майстри націлюють свої зусилля на закордонний ринок. З розвитком інтернет-технологій це стало більш ніж реально.

Але перш, ніж відповісти на запитання, як українським рукодільникам скористатися новими можливостями, давайте розберемося, які переваги виходу на закордонні ринки й чи треба вам туди. Якщо говорити про переваги, то:

По-перше, це набагато більший ринок збуту, чим можна знайти в Україні або у країнах СНД.

По-друге, ви зможете продати ваші вироби дорожче, тому що європейські та американські покупці цінують вироби ручної роботи і готові за них платити.

По-третє, в країнах, де розвинені електронні платежі і є механізми повернення, покупка за 100% передоплатою є звичайною річчю. Переваги такої моделі оплати очевидні.

Звичайно, не всі хендмейд-товари будуть користуватися високим попитом. Деякі речі, враховуючи вартість і час доставки, вигідно замовити у місцевих майстрів і дизайнерських студій. Якщо ж ви робите дійсно оригінальні, стильні речі, які відповідають модним трендам, ваші шанси на успіх значно збільшуються (при цьому, як доводить практика,

це необов'язково повинні бути складні у виконанні вироби). Що б ваші зусилля знайти покупців за кордоном не були витрачені марно, важливо оцінити наскільки обрана вами ніша хендмейд-товарів перспективна і, можливо, навіть переорієнтуватися на іншу нішу. Радимо переймати досвід успішних продавців і проаналізувати, які вироби в них добре купують і чому саме.

А тепер давайте розглянемо, як українським майстрам продавати вироби ручної роботи за кордоном. Отут і приходить на допомогу інтернет. Існують спеціалізовані **міжнародні інтернет-майданчики для продажу хендмейд товарів**.

Найбільший з них – американський майданчик **ETSY** (www.etsy.com), який поєднує десятки тисяч продавців і мільйони покупців по усьому світу. У майданчика є російськомовний інтерфейс, так що розібратися, що до чого, буде нескладно. До речі, на ETSY уже є, хоч і невелике поки що, співтовариство українських майстрів.

Серед інших майданчиків можна відзначити Dawanda (<http://en.dawanda.com>), ArtFire (<http://www.artfire.com>), Zibbet (<http://www.zibbet.com>), Bonanza (<http://www.bonanza.com>), iCraftGifts (<http://icraftgifts.com>), які орієнтовані в основному на покупців з європейських країн. Враховуючи, що на створення веб-магазину та просування в кожному із цих сервісів доведеться витратити приблизно однаковий час, радимо почати все-таки з ETSY, як з найбільшого майданчика.

Коротенько розповімо принцип роботи цих сервісів для тих, хто з ними ще не знайомий. Кожний продавець може створити на сайті он-лайн вітрину своїх виробів – по суті, це ваш персональний інтернет-магазин, який має унікальну адресу в інтернеті, назву і логотип, які ви обираєте самі. Ви можете розміщувати фото своїх виробів, установлювати ціну, спосіб оплати та доставки й зазначати іншу важливу інформацію.

До речі, можна продавати не тільки власні вироби (перепродаж чужих виробів заборонений правилами), але також вінтажні речі (старше 20 років) і матеріали для рукоділля.

Щоб створити свій магазин, необхідно зареєструватися і заповнити необхідні дані, такі як назва вашого магазину та платіжні реквізити. Уся переписка щодо узгодження замовлення ведеться напряму з покупцем, і що важливо, зберігається у вашому аккаунті. Також, діє система відгуків про продавців і покупців, при цьому, відгук можна залишити тільки після завершення угоди на сайті, так що все чесно.

Звичайно, усе це не безкоштовно, але платежі цілком помірні. Наприклад, на etsy.com ви платите 0.20 \$ за розміщення одного товару на 4 місяці (тобто, наприклад, розміщення 100 позицій вам обійдеться у 500 грн / 4 місяця), а також комісію 3,5 % з кожного продажу.

Ресурс **Artfire** допоможе заробити, оперативно виконуючи індивідуальні замовлення. Крім цього, кожний автор може створити свою

вітрину і продавати готові роботи. Ресурс бере 3% комісії від продажів. Крім заробітку, кожний майстер знайде тут багато людей, захоплених творчістю, які з радістю поділяться досвідом, і обговорять із вами нові техніки рукоділля та останні тенденції.

Портал **Dawanda** працює без оплати за розміщення, але з комісією 5% з кожного продажу. Ці гроші автоматично будуть списуватися з вашого рахунку, після одержання оплати від покупця. Цей сайт є досить популярним у Європі. Це німецький ресурс, але на ньому присутні багато майстрів з інших країн світу. У сайту три інтерфейси – англійський, німецький і французький. Але навігація радує своєю простотою і зрозумілістю, а всі замовлення дуже швидко обробляються.

Craft Is Art – це американська платформа, і користуються нею в основному жителі Сполучених Штатів Америки, але і вам нічого не заважає. Сайт побачив світ ще у 2009 році, і продавати на ньому можна будь-які вироби ручної роботи. Комісія сервісу становить для базового аккаунта 5,5%. Безкоштовно, із цього ж базового аккаунта, можна продати 100 робіт. Ну або скільки завгодно, без комісії, заплативши 79,99 доларів на рік.

На **Zibbet** діє три тарифні плани – безкоштовний, початковий і професійний. Найбільш вигідний, звичайно, професійний тариф, тому що відкриває багато можливостей, у тому числі рекламу в розділі подарунків. Але й з безкоштовним аккаунтом ви можете продати 50 своїх робіт. Небагато заробивши, можна перейти на кращий тарифний план.

Cafepress.com – це ще один популярний майданчик для того, щоб продати хенд-мейд. Це – специфічний інтернет-магазин, за допомогою якого можуть заробляти художники та дизайнери, малюючи принти для футболок і майок, посуду та наклейок. З вас – малюнок. Із сайту – презентація і комісія з кожної проданої з вашим зображенням речі. Авторські права теж повністю захищені.

Платформа **ShopHandmade** не пропонує багато функцій, але абсолютно безкоштовна. Продавайте що завгодно і скільки завгодно. Особливо вітається створення робіт із вторинної сировини. Ресурс перераховує комісію з кожного продажу на захист тропічних лісів. І ви можете прикласти свою руку в буквальному значенні до збереження живої природи.

Coriandr.com – це простий сайт із легким і зрозумілим функціоналом. З кожного продажу ресурс бере 2,5% комісії. Є можливість поспілкуватися з іншими майстрами на форумі. Також багато корисного ви можете відшукати в блозі.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГЛАМЕНТУВАННЯ

Особливої уваги майстрів народних промислів вимагає такий процес, як ведення документації. Хоча всі необхідні зразки договорів і накладних можна знайти в Інтернеті, все ж бажано вивчити правову базу підприємницької діяльності.

Порядок виготовлення виробів народної творчості не регламентується на законодавчому рівні, а виробляти такі вироби може будь-яка особа, яка має на те бажання. Єдиною умовою є дотримання прав інших осіб (щодо норм шуму, санітарних та гігієнічних норм, тощо).

Реалізація виробів народної творчості можлива шляхом оптової або роздрібної торгівлі згідно правил продажу непродовольчих товарів. Слід пам'ятати про те, що усі фізичні особи є платниками податку на прибуток. Форма оподаткування залежить від умов реєстрації підприємницької діяльності.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОРИСНІ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Спільнота «Нематеріальна культурна спадщина України»

<https://www.facebook.com/ich.ukraine>

Спільнота «Хенд-мейд / Handmade / Рукоделие / Творчество»

<https://www.facebook.com/artstudiaDarzy>

Спільнота «Пацьорка»

<https://www.facebook.com/Пацьорка-589000421203934/>

Спільнота «Українська вишиванка»

<https://www.facebook.com/ukr.vyshyvanka>

Спільнота «Харьковский коц с Татьяной Крупой»

<https://www.facebook.com/kharkiv.kots>

Спільнота «ЭТНО мастер-классы «Мастерская оберегов» + авторские экскурсии»

<https://www.facebook.com/etnomaster/>

Спільнота «Творчество и мастер-классы. Харьков»

<https://www.facebook.com/tvorchestvoimasterklassy>

Спільнота «Своими руками»

https://www.facebook.com/sdelaisam.mirtesen/?ref=py_c

Спільнота «Учимся вышивать»

<https://www.facebook.com/embroidery.teaching>

Сторінка «Ручные чудеса - рукоделие, декор, идеи, мастер-классы»

https://www.facebook.com/HandWonders/?ref=timeline_chaining

Сторінка Національної спілки майстрів народного мистецтва

<https://www.facebook.com/NacionalnaSpilkaMajstrivNarodnogoMistectvaUkraini/?ref=ts&fref=ts>

Сторінка «HANDMADE – my hobby»

<https://www.facebook.com/annadrianna>

Сторінка «Handmade как хобби. Мастер-классы, советы и идеи для творчества»

<https://www.facebook.com/HandmadeKakHobby>

Сторінка «Мистецтво Вишивки / Embroidery Art»

<https://www.facebook.com/fineart.ua>

Сторінка «Фестивали и ярмарки Харькова»

<https://www.facebook.com/Фестивали-и-Ярмарки-Харькова-1390531194576615/>

Група Вконтакте «Творчество и Хендмейд»

https://new.vk.com/ti_eto_mojesh

Спільнота на «Мир тесен» «Сам себе мастер»

<http://sam.mirtesen.ru>

Майстер-класи з рукоділля

<http://masterclassy.ru>

<https://www.facebook.com/masterclassy.ru>

Рукотвори. Народне мистецтво on-line

<http://rukotvory.com.ua>

<https://www.facebook.com/rukotvory>

Море идей: рукоделие, декор дома, поделки и hand-made

<http://more-idey.ru>

<https://www.facebook.com/more.idey>

UaМастера. Все о хэндмэйд в Украине

<http://uamasters.com.ua>

<https://www.facebook.com/UaMasters>

Національний музей народного декоративно-прикладного мистецтва

<http://www.mundm.kiev.ua>

Харківський обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва

<http://www.cultura.kh.ua>

Журнал «Діана. Рукоділля»

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100009310597550&ref=ts&fref=ts>

**Науково-популярний мистецький журнал «Народне мистецтво»
Національної Спілки Майстрів Народного Мистецтва України**
<http://www.folkart.kiev.ua>

Журнал «Українська вишивка»
<https://www.facebook.com/ukrvish>

«Pro Handmade» – ежедневный интернет
<http://www.prohandmade.ru>

ЭКО идеи, декор и игры
<http://www.rastimmir.ru/>
<https://www.facebook.com/rastimmir>

Інформаційно-аналітичний портал «In-Art»
<http://be-inart.com>

Інформаційно-розважальна веб-платформа «UA Modna»
<http://www.uamodna.com>

**Культурний портал Міжнародного молодіжного руху
«Експеримент»**
http://md-eksperiment.org/etv_pages.php?album_id=66&category=STATJI

Международный Клуб рукоделия «3Д»
<lp1.club3d.net>
<https://www.facebook.com/club.rukodelia.3d>

**Мистецтво.ру – сайт, присвячений рукоділлю, художній і народній
творчості в малюнках, вишивання, вишиванкам і в'язанню**
http://mystectvo.ru/narodne_mystectvo.htm

Українські традиції
<http://traditions.in.ua>
<https://www.facebook.com/traditions.org.ua>

I love patchwork
<http://www.ilovepatchwork.ru>
<https://www.facebook.com/ilovepatchworkru>

Бисер и бисероплетение
<http://biserok.org>
<https://www.facebook.com/biserok.org>

Клуб любителей вязания

<https://vk.com/knitting>

«Все сама» - сайт, посвященный вязанию

<http://vse-sama.ru>

Вязание крючком и спицами, вышивка и другие виды рукоделия

<http://www.darievna.ru>

Сайт о вязании. Эксклюзивные модели

<http://www.vjazhi.ru>

Плетение фенечек из мулине; кумихимо и др

<http://fene4ki.ru>

Мастера рукоделия

<http://www.mastera-rukodeliya.ru>

Вязание крючком и спицами, модели и схемы с описанием, вышивка крестиком, рукоделие для дома своими руками

<http://domihobby.ru>

Валентина.ру — клуб любителей рукоделия

<http://www.valentina.ru>

Клуб рукодельниц «ModnoeRukodelie.ru»

<http://modnoerukodelie.ru>

Поделкин Дом

<http://www.podelkin-dom.ru>

«В рукоделии» – мир уникальных изделий

<http://vrukodelii.com>

«Handmade Idea» – идеи для дома

<http://handmadeidea.com.ua>

Мягкая игрушка Тильда. Все о тильде. Выкройки, уроки, мастер-класс

<http://tildas.ru/>

Вязание, вышивка, бисероплетение, соломоплетение, скачать бесплатно схемы и инструкции моделей из журнала

<http://rukodelie.by>

Ресурс о бисероплетении

<http://www.magic-beads.ru>

Все для создания бижутерии

<http://www.sweetbeads.com.ua>

Ядекоратор.ру

<http://www.idecorator.ru>

Бисероплетение, схемы изделий из бисера, вышивка бисером

<http://bicer.ru>

Новости скрапбукинга

<http://scrapnews.net>

Амигуруми – вязаные игрушки, покоровшие мир

<http://www.amigurumi-toys.ru>

Кукольных дел Мастер

<http://www.kukolnihdelmaster.ru>

Из фетра. Коллекция идей для вдохновения и мастер-классы изделий из фетра

<http://izfetra.ru>

Рукоделие: Вязание спицами, Вязание крючком, Вышивка, Макраме, Бисероплетение

<http://www.rukodelie.net>

Чемоданчик идей: рукоделие и декор, авторские мастер-классы

<http://good-decor.ru/>

Поделки дома

<http://podelki-doma.ru>

Скрапбукинг, полимерная глина, мыловарение и другие хобби www.bantik.net

Всё для рукодельниц и хозяюшек

<http://stranamasterov.ru>

Лепка из глины

<http://glina.teploruk.ru>

Ткацтво України

https://www.youtube.com/channel/UCOnR5-m-3iZohn_KQukKZew

Відео-журнал «Вулик»

<https://www.youtube.com/watch?v=KkQFmJoNxVU>

Мастер-класс Анны Оськиной по работе с полимерной глиной

https://www.youtube.com/channel/UC6rY452dBS_7pm4ffR9dGBg

Канзаши. Мастер-класс Анастасии Куликовой

https://www.youtube.com/playlist?list=PLTpndqQPJx2QqmeLe6wmBOfe_Zsp4ozaz

Шитье. Плетение. Вязание. Мастер-класс. Татьяна Лазарева

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLXpDftCpBTVMsYBLU4SIUcsVUm6t27QUE>

Рукоделие TV. Бисероплетение

<https://www.youtube.com/channel/UC5g-Divz10f7Xy67M3xJ5Ug>

Hands4U – Вся ручная работа! Цветы из кожи

<https://www.youtube.com/channel/UCFVi565wEOgQW0hsbtUW-aQ>

ІНТЕРНЕТ-МАЙДАНЧИКИ ДЛЯ ПРОДАЖУ ВЛАСНИХ ВИРОБІВ

CRAFTA

<http://crafta.ua/catalog>

Інтернет-майданчик «Crafta» створений командою Prom.ua у 2016 році. Даний портал спеціалізується на товарах щоденного споживання: одяг, елементи інтер'єру, прикраси, товари для дітей, канцелярія. Однією з основних його цілей є вивести український хенд-мейд за рамки звичної сувенірної продукції.

ЗОЛОТІ РУКИ

<http://zrk.in.ua>

Це один з найбільших арт-просторів України, що об'єднує в собі як безпосередньо торговий майданчик, який займається продажем хенд-мейд товарів, так і творчі блоги, теоретичну частину, де розміщується безліч навчальних матеріалів, простір для спілкування та обміну досвідом, а також багато іншого.

HandmadeUA

<http://handmadeua.com.ua>

Цей інтернет-портал працює за принципом безкоштовного розміщення авторських робіт і виробів. На сайті анонсована послуга повернення продукції, якщо вона не відповідає заявленій якості, що додатково заохочує аудиторію до покупок.

SKRYNYA

<http://skrynya.ua>

«Skrynya» є найбільшим українським інтернет-майданчиком для продажу хенд-мейд. На сайті представлено понад 100 тисяч робіт від 22 тисяч майстрів, великий каталог супровідних матеріалів та майстер-класів. Сайт пропонує безкоштовне розміщення авторських робіт, підтримку найбільших арт- і фешн-заходів України.

Цей торговий майданчик активно співпрацює з основними соціальними мережами, а також повноцінно представлений ще у трьох країнах - Білорусі, Казахстані та Росії.

CUDESA

<http://cudesa.net>

«Кудеса – перша українська онлайн-спільнота поціновувачів хенд-мейд, яка створювалася, насамперед, як майданчик для обміну досвідом,

корисною інформацією, пошуку творчого натхнення, нових контактів і друзів. Згодом на платформі запрацював онлайн-маркет.

Розміщення товарів для майстрів абсолютно безкоштовне. Проект заробляє, надаючи послуги з рекламування та просування робіт в основному каталозі і на сторінці рекомендацій.

UAmade

<http://uamade.com.ua/ru/>

Інтернет-портал, який займається просуванням незалежних українських виробників, майстрів, дизайнерів і т.п. Він дає можливість ділитися унікальними товарами з друзями, радитися, купувати і отримувати задоволення від покупок.

Українські сувеніри

<http://artkram.at.ua>

Інтернет-крамниця ручних робіт. Безкоштовно розміщує фотографії виробів.

Світлиця

<http://etnosvit.com.ua>

E-mail: kram.svitlytsia@gmail.com

Тел.: +38 (068) 956-96-57, +38 (067) 679-55-20

Інтернет-магазин етнотоварів та Центр української етнокультури.

Ярмарка мастеров

<http://www.livemaster.ru>

<https://www.facebook.com/livemaster.ru/>

Портал «Ярмарок Майстрів» заснований у 2006 році і є одним з найбільших торгових майданчиків для покупки і продажу дизайнерських речей і авторських хандмейд-робіт в Україні, Росії, Білорусії та Казахстані. Представлений у всіх соціальних мережах. Має офіційний мобільний додаток для iOS та Android.

За подарком

<http://zapodarkom.net>

E-mail: zapodarkom@ukr.net

Тел.: +380 (93) 735-75-60

Інтернет-магазин подарунків та сувенірів

ARTiSHOP

<http://artishop.jimdo.com>

<https://www.facebook.com/artishop.ua>

Ярмарок речей ручної роботи.

СУВЕНІРНІ КРАМНИЦІ В М. ХАРКІВ

Магазин «Українські сувеніри»

м. Харків, вул. Сумська 6,
ТЦ «ПЛАЗА» (нижній зал)
Тел.: +38 (050) 66-52-52-0
<http://ukrsuv.net.ua>

Магазин «Українська майстерня»

м. Харків, вул. Римарська, 16
Тел.: +38 (066) 156-89-19
<http://www.ukraine-souvenir.com>

Магазин «Артбутік»

м. Харків, вул. Іванова, 12/16
<http://www.artbutik.net>
<https://www.facebook.com/artbutik.net>

Магазин українських сувенірів «Барви Слобожанщини»

м. Харків, вул. Пушкінська, 49-А (вхід через арку).
Тел.: +38 (057) 757-30- 77, +38 (067) 268-37-28
E-mail: info@barvi.kh.ua
<http://barvi.kh.ua>

Магазин «Вишиванки»

м. Харків, вул. Суздальські ряди, 9,
ТЦ «Будинок Торгівлі», 2 поверх
E-mail: sorochki@gmail.com
<http://www.vishivanki.com.ua>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилюк А.М. Сувенірний брендинг в Україні як маркетинговий інструмент етнотуристичної промоції території / А.М. Гаврилюк, К.О. Данник // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронне видання] – 2015. – №4. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=838>
2. Історія декоративного мистецтва України [Текст] : у 5 т. / голов. редкол. : Г. Скрипник (головн. ред.) [та ін.] ; Нац. акад. наук України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. – К. : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, [2007] . Т. 4 : Народне мистецтво та художні промисли ХХ століття / [Білоус Л.С. та ін.] ; редкол. тому: Г. Скрипник (головн. ред.) [та ін.]. – 2011. – 363 с.
3. Коновалова Х. Як заробити на хенд-мейд: бізнес-план / Х. Коновалова // Сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/economics/enews/kak-zarabotat-na-hend-meyde-biznes-plan-580010.html>
4. Культура і побут населення України : навчальний посібник / В.І. Наумко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін. – 2-е вид., доп. та перероб. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
5. Культура і побут українського народу. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
6. Лозко Г.С. Українське народознавство / Г.С. Лозко. – К.: Зодіак-ЕКО, 1995. – 386 с.
7. Матеріали сайту «UA_Мастера. Все про хендмейд в Україні». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uamasters.com.ua>
8. Посохов І. Харківські меморабілії: сувенірна продукція міста напередодні ЄВРО-2012 / І. Посохов // Вісник львівського університету. Серія географічна. 2013. Вип. 43. – Ч. 1. – С. 250–258

ПОРАДНИК МАЙСТРАМ НАРОДНИХ ПРОМИСЛІВ

О.В. Кулініч, І.Г. Кондакова
Дизайн: В. Хрипливець

Видання здійснено за підтримки Програми соціальних інвестицій
Компанії «Шелл»

Підписано до друку 26.01.2016 р. Формат 64х90 60х90^{1/8}
Папір офсетний. Друк офсетний.
Умов. др. арк. 3,5. Тираж 150 прим. Замовл. № 349

Надруковано у друкарні ФЛП Гузарій Г.І.
м. Харків, вул. Чайковська, 12
свідоцтво № ВОЗ-894793